

«ՄԵՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔ»-Ի ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Այս ամառ շատ աղմուկ է հանւեց — եւ խորհրդային մամուլում այսօր էլ դեռ խօսւում է — Խորհրդ. Միութեան պատմութեան դասագրքի շուրջ, որով աշուհանուեալ խորհրդային դպրոցներում պէտք է աւանդւի «մեր հայրենիք»-ի պատմութիւնը: Այդ դասագիրքը կոչւում է «Համառօտ դասընթաց հորիւրդ. Բնկերվ. Հանրապետութիւնների Միութեան պատմութեան»: Կաղմւած է մասնագէտների մի յանձնախմբի ձեռքով՝ խմբագրութեամբ պրոֆ. Ա. Վ. Շետտակովի: Հաստատւած է Համամիութենական Կառավարական Յանձնախմբից: Յատկացւած է երրորդ եւ չորրորդ դասարաններին:

Դասագիրքը ներկայ ուսումնական տարւանից արդէն դրւած է դործագրութեան խորհրդային դպրոցներում: Թարգմանւած է բոլոր լեզուներով եւ հրատարակւած բազմամիլիոն օրինակներով: Մեր ձեռքի տակինը ուսուերէն բնագիրն է առաջին տպագրութեան, որ լոյս է ընծայւած հինգ միլիոն օրինակ:

Դիրքը կաղմւած է շատ պարզ ու մատչելի լեզուով: Զարգարւած է բազմաթիւ նկարներով եւ քարտէսներով: Առաջ բերւած են եւ ուսանցեալ պատմութեան հերոսների պատկերները, ինչպէս նաեւ դանաղան դէպքերի եւ պատմական վայրերի, նոյնիսկ եկեղեցիների նրկարներ: Իբրեւ դպրոցական ձեռնարկ, Շետտակովի գիրքը հիմնաւորւած է մանկավարժական որոշ սկզբունքներով եւ անպայման կաղդէ աշակերտների մտքի վրա:

Փոքրիկ ջատագովակն ներածութիւնից յետոյ — «Մեր Հայրենիք» — գիրքը սկսւում է «մեր հայրենիքի հեռաւոր անցեալով», որից դուրս է գալիս, որ «մեր երկրի ամենահին պետութիւնը» Վրաստանն է: Ահա թէ ինչպէս. «Մեր երկրի ամենահին պետութիւնները ծագել են Անդրկովկասի հարաւում: Այդ տեղի է ունեցել 3000 տարի առաջ: Անդրկովկասի առաջին պետութիւնը կոչւում էր Ուրարտու, Արարատի շրջանում: Վանի լճի մօտ: Նրա պետերը իշխում էին վրացական ցեղերի վրա: Նրանք ունէին շատ ստրուկներ, որոնք նրանց համար շինում էին պալատներ, թագաւորական արտերն ու այգիները ոռոգելու համար փորում էին առուներ: Այդ՝ այժմայի Վրաստանի նախահայրերի պետութիւնն էր»:

Այսպէս, ուրեմն, Ուրարտուն Վրաստանն էր: Եւ ո՛չ մի խօսք Հայաստանի մասին: «Վրաստանում աւելի քան 2000 տարի առաջ հը-

նարեւել է այրուբներ: Քաղաքներում երեւացին առաջին գիտնականները, սկսեցին դարգանալ զխտութիւններն ու արեւատը»: Իսկ Հայաստանում:

Այնուհետեւ զիրքը խօսում է Սիրիւրի եւ Արեւել. Եւրոպայի ժողովուրդների մասին եւ անցնելով Սլաւներին՝ զլուխ առ զլուխ տալիս է ուսմաների պատմութիւնը — Կիւելի իշխանութեան կազմութիւնը, Օլեգի, Իգորի, իշխանուհի Օլգայի եւ Սվեատոսլաւի գործերը, ուսմաների քրիստոնէութիւն ընդունելը Վլադիմիրի օրով. «Քրիստոնէութիւնը իր ժամանակին, կոսպաշտութեան համեմատութեամբ, մի քայլ էր դէպի առաջ Ռուսաստանի դարգացման մէջ», ասում է դասադիրքը:

Յետոյ, իրար յետեւից տրուում է Կիւելի, Նովգորոդի եւ Սուզդալի իշխանութիւնների պատմութիւնը, մոնղոլական ու թաթարական արշաւանքներն ու տիրապետութիւնը: Դուրս է դալիս, որ «Զինգիս — խանի զօրքերը՝ անցնելով Կասպից ծովի հարաւային ափերից՝ մըտան Կովկաս եւ գրաւեցին Հայաստանն ու Վրաստանը: Վրաստանում մոնղոլները գտան ուժեղ զինազրութիւն. Վրաստան այդ ժամանակ աւելի զօրաւոր պետութիւն էր, քան Հայաստանը: Քաջաբար կրուեցին վրացիները, բայց մոնղոլները նրանց ջարդեցին եւ Վրաստանի ու Հայաստանի վրա ծանր տաւրքեր դրին» (էջ 23):

Ուրեմն, հայերը թոյլ էին եւ ո՛չ մի զինազրութիւն ցոյց չտւին: Այսպէ՛ս է գրւում պատմութիւնը խորհրդային աշխարհում: Եւ, առ հասարակ, դասադրքի մէջ, սկզբից մինչեւ վերջ, ո՛չ մի նպաստաւոր խօսք չկայ հայերի եւ Հայաստանի մասին:

Այնուհետեւ, յաջորդաբար, պատմւում է Մոսկւայի իշխանութեան ծագումն ու ծաւալումը, մոսկովցիների պայքարները Լիտւայի եւ Լեհաստանի դէմ, Լէնկթէմուրի արշաւանքը: Յիշւում է, որ «14-րդ դարի վերջին Լէնկթէմուրը կործանեց Վրաստանի մայրաքաղաք Թբիլիսին եւ գերի առաւ վրաց թագաւորին», իսկ թէ ինչե՛ր պատահեցին այդ օրերին Հայաստանում — ո՛չ մի խօսք:

Ապա՝ երկարօրէն խօսւում է «ռուս ազգային պետութեան կազմութեան» եւ Ռուսաստանի տարածման եւ ուժեղացման մասին — Մոսկւայի իշխանութեան ազատելը թաթար — մոնղոլական լծից, պատերազմներ Լիտւայի եւ Լեհաստանի հետ, «Իվան Երրորդ»՝ թագաւոր համայն Ռուսիոյ, Իվան Ահեղ եւ Ռուսաստանի ծաւալումը, Սիրիւրի նւաճումը Երմակի ձեռքով, Բորիս Գոդունովի թագաւորութիւնը, ռուս — լեհական պատերազմները, ռուս ազգային հերոսներ Մինին եւ Պոժարսկիյ, Ռոմանովների տոհմի դահակալութիւնը, լեհ — ուկրաինական պատերազմները եւ Ուկրայինայի միացումը Ռուսաս-

տանին, Արեւելեան Սիրիւի նւաճումը, Ռուսաստանի ներքին պայմանները եւ այլն:

Շատ տեղ է տրւած Պետրոս Մեծին, նրա վարած պատերազմներին, մտցրած բարեկարգութիւններին, կատարած նւաճումներին: Իրանի հետ ունեցած պատերազմի կապակցութեամբ ասուում է, թէ՛ «Պետրոսը հաւաքեց 80 հազարնոց մի բանակ եւ Աստրախանից առաջ խաղաց Իրանի դէմ: Պետրոսը նախօրօք համաձայնութեան էր եկել Իրանի տիրապետութեան տակ գտնուող վրացական իշխանների եւ հայ վաճառականների հետ, որոնք պէտք է օգնէին նրան Իրանի պետ շահի հետ պատերազմելու»: Եւ, սակայն, ո՛չ մի խօսք այն մասին, թէ Պետրոսը ինչպէս, Կասպից ծովի եզերքները զբաւելուց յետոյ, խաբեց ու չկատարեց հայերին եւ վրացիներին տւած խոստումը: Պետրոս Մեծը բուլեւիկեան դասազրքում ներկայացւած է իրբեւ ահանաւոր դէմք, որի օրով «Ռուսաստանը շատ առաջ գնաց»:

Այնուհետեւ գալլա եւ Աննայի եւ Ելիզաւետայի թագաւորութիւնները, Լոմոնոսով ոռւս գիտնականը, Եկատերինա Երկրորդը, Խրիմի եւ Ուկրայինայի մնացած մասի բռնազբաւումը, Լեհաստանի բաժանումը, Պաւլի եւ Ալեքսանդր Ա.-ի թագաւորութիւնները: Վերջինիս օրով տեղի ունեցաւ Վրաստանի կցումը Ռուսաստանին. դասազրքը հանդամանօրէն պատմում է այդ դէպքը: Հայաստանի զբաւման մասին, սակայն, բառացի ասւած է հետեւեալը. «Նիկոլայ Ա.-ի օրով ոռւս զօրքերը ջարդեցին շահի զօրքերը եւ Ռուսաստանին միացրին Հայաստանը, որի ժողովուրդները հարիւրաւոր տարիներ տառապել էին Իրանի վարիչների լծի տակ»: Աւելի երկար խօսւում է Կովկասի նւաճման մասին, մասնաւորապէս Շամլիի կռիւների:

Զուգընթացաբար խօսք կայ «մեծ ոռւս զրոյնների մասին» — Պուշկին, Բելինսկիյ, Լերմոնտով եւ այլն:

Մանրամասնօրէն ներկայացւած է Նիկոլայ Ա.-ի եւ Ալեքսանդր Բ.-ի ժամանակաշրջանը Ռուսաստանի ներքին եւ արտաքին հանդամանքներով: 1877 — 78 թ. ոռւս — թրքական պատերազմից յիշուում է միայն, «որ Ռուսաստանը ստացաւ Բաթումը՝ խոշոր առեւտրական մի նւաճանգիստ Սեւ ծովի վրա»: Կարսը, պատերազմի գլխաւոր աւարը, մոռացութեան է տրւել:

Այս շրջանից էլ յիշւած են ոռւս ազգային ահանաւոր դէմքեր, ինչպէս Գերցէն, Զերնիշեւսկի, Նեկրասով, Տոլստոյ, Բէպին եւ ուրիշ նշանաւոր գրողներ, նկարիչներ ու երաժիշտներ:

Սկսւում են նոր ժամանակների յեղափոխական շարժումները, նարոդնիկների ու մարքսիստների վէճերը եւ, ի հարկէ, երկար — եր-

կար տեղ է տրուում Լենինին եւ Ստալինին, որոնք նախապատրաստեցին կոմունիստական յեղաշրջումը: Շատ տեղ է տրւած մենչեւիկներին եւ էսէրներին «սոցիալ – հաշտողական» եւ բուրժուամիտ դործունէութեան, Լենինի վէճերին Մարտովի եւ Տրոցկիի հետ, ռուսական առաջին յեղափոխութեան: Այդ օրերին Կովկասում պատահած դէպքերից յիշւած է միայն, որ «Վրաստանում գիւղացիները զաղարեցրին կալւածատէրերին տուրք վճարելը: Մի շարք տեղերում նրանք գրաւեցին հողերը, արօտավայրերը, անտառները, չէին ճանաչում ցարական ոչ մի իշխանաւոր: Գործերը վարում էին իրենք գիւղացիները» (էջ 125):

Եւ յետոյ. «Անդրկովկասում ընկեր Ստալինի գեկաւարութեան տակ բանւորներն ու գիւղացիները քաջաբար կուռւմ էին ցարական զօրքերի դէմ: Ամբողջ Վրաստանը բռնւած էր ապստամբութեամբ: Վրաստան նետեց մեծ քանակութեամբ ցարական զօրք: Մէկից աւելի անգամներ վրացի բանւորներն ու գիւղացիները կուռ բռնեցին նրանց հետ» (էջ 133):

Եւ դարձեալ՝ ո՛չ մի խօսք հայ յեղափոխութեան մասին. կարծես հայերը չէին, որ առաջինը բողոքի ձայն բարձրացրին ցարական բռնակալութեան դէմ ազգային կալւածների եւ դպրոցների դժբախտ անկումի: Կարծես ամբողջ Հայաստանը չէր առաջին ապստամբողը, երբ Վրաստանում դեռ ո՛չ մի շարժում չկար: Կարծես Հայաստանը չէր առաջինը, Ֆինլանդիայի հետ, որ բոլորոտ յայտարարեց ռուս կառավարութեան եւ ինքը իր ձեռքն առաւ ազգային ներքին գործերը: Կարծես հայերի ձեռքով չէր, որ շանսատակ եղան նահալիճիները, Եակովլեւները եւ բազում ուրիշ ռուս իշխանաւորներ եւ նոյն ինքն զօր. Ալիխանովը՝ վրացական գիւղացիական շարժումների զսպիչը:

Դասագրքի վերջին մասը — մէկ երրորդը — նւերւած է համաշխարհային պատերազմի տարիներին պատահած դէպքերին, ռուսական երկրորդ յեղափոխութեան եւ խորհրդային իշխանութեան: Երկար խօսելն այս մասին աւելորդ ենք համարում. հասկանալի է, թէ ինչ ձեւով ու բովանդակութեամբ ներկայացւած սէտք է լինին այդ դէպքերը: Ամէն սուտ, կեղծիք ու խեղաթիւրում թոյլ է տրւած, որպէսզի փայլուն դոյներով ներկայացւին բոլշեւիկների գործերը, մանաւանդ Լենինը, բայց եւս առաւել՝ Ստալինը: Սրա հանճարեղ գործի թաղն ու պսակն է «մեծ ստալինեան Սահմանադրութիւնը», որով փակուում է գիրքը:

Դասագրքի այս վերջին մասից էլ առաջ բերենք անդրկովկասեան դէպքերը: Բոլշեւիկեան յեղաշրջումից յետոյ, «Գերմանիան օգնեց,

որ Վրաստանում ամբողջական վրաց ժողովրդի թշնամիները՝ մենչեևիկները։ Մենչեևիկները Վրաստանում արիւնոտ ճանապարհով իշխանութեան գլուխ եկան։ Նրանք գնդակահարեցին շատ բանւորներ ու գիւղացիներ, որ սլաքարում էին խորհուրդների իշխանութեան համար։

« Հայ բանւորներին եւ գիւղացիներին նոյնպէս չյաջողեց մէկէն ազատել բուրժուական ճնշումից։ Հայաստանում Դաշնակիցները ոյժ էին տալիս հայ ժողովրդի թշնամի դաշնակիցներին։

« Թիւրքերը ուղում էին գրաւել Ադրբէյջանի Բաղուն իր խոշոր նաւթային արդիւնաբերութեամբ։ Բաղում 1918-ին կար խորհուրդների իշխանութիւն։ Բագւի խորհրդի գլուխ կանգնած էր բուլշեւիկ ընկեր Ստեփան Շահումեանը եւ ուրիշ հին բուլշեւիկներ — ընկեր Ստալինի մտերիմներն ու աշակերտները։ Ադրբէյջանի ժողովրդի թշնամի մուսաւաթականները, մենչեևիկները եւ էսէրների հետ միասին, իբր թէ քաղաքը Թիւրքերից փրկելու նպատակով, 1918-ի ամառը Բագու հրաւիրեցին անգլիական զօրքեր։ Գրաւելով քաղաքը՝ անգլիացիք ձերբակալեցին Շահումեանին, Ալիդրէզովին, Զաիրի-ձէին եւ Բագւի ուրիշ կոմիսարներ, տարին Թիւրքմենիստան եւ զընդակահարեցին աւաղների մէջ, Թւով 26 հոգի» (էջ 171)։

Անդրկովկասեան անկախ հանրապետութիւնները մասին՝ ո՛չ մի խօսք, բայց «1920-ի դարնանից Անդրկովկասում, ուր Դաշնակիցների աջակցութեամբ կառավարում էին բուրժուական ազդայնականները՝ վրացի մենչեևիկները, հայ դաշնակիցները եւ Ադրբէյջանի մուսաւաթականները՝ սկսեցին բանւորների եւ գիւղացիների ապստամբութիւններ։ Նրանց օգնութեան հասաւ կարմիր բանակը ընկերներ Օրջնիկիձէի, Քիրովի եւ Միկոյեանի գլխավորութեամբ։ Բուրժուազիայի իշխանութիւնը տապալւեց եւ Անդրկովկասի ժողովուրդները — Ադրբէյջանի, Հայաստանի եւ Վրաստանի — մտան խորհրդային երկրի ժողովուրդների համերաշխ ընտանիքի մէջ» (էջ 184)։

Այսքան։ Մենք հանգամանօրէն առաջ բերինք դասազրքի բովանդակութիւնը։ Թէեւ կարելի էր դեռ շատ բան ասել, բայց ասածից էլ դժւար չէ դադարիւր կազմել գրքի էութեան մասին։ Ծանօթ ընթերցողը հեշտութեամբ կը նկատէ, որ սա ցարական Ռուսաստանի պատմութեան դասազրքեր յորինող Իլովայսկիի եղանակով ու ոգով կազմած գիրք է, որ, վերջին հաշւով, հետապնդում է միեւնոյն նպատակը՝ տիրող իշխանութեան փառաբանութիւնը, եւ միեւնոյն հետեւանքները՝ ուսւ ազդայնականութեան տիրապետութիւն եւ օտարների ձուլում ուռնների հետ։

Դասագիրքը, փոքրիկ շեղումներով, սկզբից մինչեւ վերջ ուսւ ազգի պատմութիւնն է: Անշուշտ, պատմական դէպքերին բոլշեւիկ Շեստակովը այլ բացատրութիւն է տալիս, քան ցարական Իլովայըսկին, բայց դրանից խնդիրը չի փոխւում՝ ուսւ ազգի անցեալի մեծ դէպքերն ու մեծ դէմքերը բոլշեւիկների կողմից էլ փառաբանւում են, ինչպէս փառաբանւում էին եւ ցարական ուսաներից: Էականը այն չէ, թէ դասագրքի մէջ ինչ մտքեր են յայտնւած, դիտարկելով պատմւած դէպքերն ու ներկայացւած դէմքերն են: Ինչպէս ցարական իշխանութեան օրով, այսօր էլ դպրոցներում ուսուցանւում են, որ ուսւ ազգը մեծ ազգ է, որ տւել է Վլադիմիր Մոնոմախի, Պետրոս Մեծի, Պոլշիկների ու Լենինի պէս հերոսներ, մի լրացումով միայն, որ ուսւ մեծ ազգի կողքին կայ եւ վրացի մեծ ազգը, որ ծնել է հանճարեղ Ստալինին: Այսօր էլ դպրոցականների համար ոգեւորութեան աղբիւր պէտք է լինին Մինիններն ու Պոթարսկիները, որոնք Ռուսաստանը ազատեցին լեհական փտանդից: Կուլիկովի ճակատամարտը, որ վերջ տւեց թաթարական տիրապետութեան, այսօր էլ նւիրական է խորհրդային աշակերտների համար:

Մի խօսքով, ուսւ մեծ ազգ, ուսական բարձր մշակոյթ, ուսւ հանճարեղ իշխաններ, թաղաւորներ, պետական մարդիկ, զօրավարներ, դիտնականներ, դրոյներ, արւեստագէտներ, յեղափոխականներ, որոնց մեծագործութիւններով զարգարւած է «Մեր հայրենիք»-ի անցեալ պատմութիւնը, եւ դրանց կողքին մանր ազգերը՝ թղուկի հասակով եւ աննշան դործերով — ի՞նչ է մնում խորհրդային դըպրոցի աշակերտին, եթէ ոչ՝ ոգեւորւել ուսւ մեծ ազգի մեծ գործերով ու մեծ հերոսներով եւ լուծւել ուսական ծովում: Այդպէս էր ցարերի օրով, այդպէս է եւ այսօր բոլշեւիկների օրով: Ըստ էութեան եւ հետեւանքներով՝ ո՛չ մի տարբերութիւն:

Եթէ այս դասագիրքը յատկացւած լինէր միայն ուսական դըպրոցին եւ ուսւ աշակերտներին, խօսք կարող էր լինել միայն բոլշեւիկեան ըմբռնումների մասին, բայց Ռուսաստանի պատմութեան դէմ ի՞նչ կարելի էր առարկել. ի հարկէ, ուսն էլ պէտք է սովորի իր ազգային պատմութիւնը: Բայց երբ խորհրդ. Միութեան սահմաններում ապրող բոլոր ժողովուրդներին, հետեւաբար եւ հայերին, պարտադրւում է ուսւ երկրի եւ ուսւ ազգի պատմութիւնը ընդունել իրեն իրենց հայրենիքի պատմութիւն, դրա դէմ կարելի չէ չըմբոստանալ ու չբողոքել: Եւ, կասկած չկայ, վաղ թէ ուշ, Ստալինի հրապարակներն էլ պիտի ընդվզին այդ թթու ազգայնամոլութեան եւ ուսացման ծառայող քաղաքականութեան դէմ:

Շեստակովի դասադրքի հասցենքիք մնասը մասամբ կարող է մեղմանալ, եթէ Խորհրդ. Միութեան պատմութեան կողքին ուսուցչի եւ ազգային պատմութիւնը, այսինքն՝ եթէ հայկական դպրոցներում դասաւանդւի նաեւ հայոց պատմութիւնը եւ հայոց պատմութեան դասագիրքը կազմւի մանկավարժական նոյն սկզբունքներով, որով կազմւած է Շեստակովի գիրքը: Այսինքն՝ ոուս ցեղի անցեալ մեծագործութիւնների պէս խօսւի նաեւ հայ ազգի պատմութեան փառաւոր երեւոյթների մասին. եթէ ոուս ազգի համար փայլուն դէպք է, օրինակ, լինների եւ թաթարների դէմ մղած ազատագրական պայքարը, հայոց Վարդանանց պատերազմն էլ, կամ Վահան Մամիկոնեանի կռիւները, կամ Բագրատունեաց ու Ռուրիկեանց թագաւորների քաջագործութիւններն էլ պէտք է ներկայացւին դրական դոյներով: Եթէ Վլադիմիրի օրով ուսնների քրիստոնէութիւն ընդունելը՝ յառաջագիւմական» քայլ էր, պէտք է փառաւորւի եւ Տրդատի եւ Գրիգոր Լուսաւորչի գործը: Եթէ ոուս մատենագիրների թողած ժառանգութիւնը մեծարւում է, պէտք է գովասանքով խօսւի եւ հայոց ոսկեդարի ու հետագայ ժամանակների թարգմանիչների ու մատենագիրների մասին եւ Սահակին ու Մեսրոպին, իրենց յաջորդներով, պատաւոր տեղ տրւի հայոց պատմութեան մէջ: Եթէ Իվան Ահեղի կամ Պետրոս Մեծի նւաճումները նկատւում են փայլուն գործեր, հայոց ազգային հերոսների շարքը պէտք է դրւին նաեւ Տիգրան Մեծը եւ ուրիշ մեծագործ թագաւորներ: Պէ՛տք է փառաբանւի եւ՛ հայոց վերջին կէս դարի ազատագրական շարժումը: Պէ՛տք է մեծարւին նաեւ հայ նոր մեծ դէմքերը՝ Արովեանները, Նալբանդեանները, Խրիմեանները, Ալիշանները, Քրիստափորները, Սիւրբանյանները, Վարուժանները...

Մի խօսքով, եթէ ոուս ազգի պատմութիւնը մեղ հրամցւում է իբրեւ խորհրդային պատմութեան՝ ուսուցչեան անցեալ մեծագործութիւններով եւ անցեալից եկած ժառանգութեամբ, նոյն սկզբունքներով պէտք է աւանդւի եւ հայոց պատմութիւնը՝ համապատասխան եղանակով կազմւած դասագրքով: Եթէ հայ դպրոցը այս իրաւունքը ունենայ, բոլշեւիկ Իլովայսկիների գործելիք բարոյական աւերը մասամբ կարելի կը լինի չեզոքացնել, հակառակ դէպքում Շեստակովիների գրքի նման դասագրքեր կը դառնան իրական աղէտ հայ նոր սերնդի համար:

Ս. Վ.Ր.

